

KS. HUBERT SIEPERT

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

TEOLOGICZNE PODSTAWY JEDNOŚCI KOŚCIOŁA I KRYTERIA EKLEZJALNOŚCI WSPÓLNOT KATOLICKICH

1. Wprowadzenie. 2. Jedność Kościoła jako rzeczywistość teologiczna. 2.1. Trynitarny fundament jedności Kościoła. 2.2. Chrystologiczno-sakramentalny wymiar jedności. 2.3. Jedność jako dar i zadanie *communio*. 2.4. Jedność a pluralizm wspólnot w Kościele. 3. Kryteria eklezjalności wspólnot katolickich. 3.1. Prymat powołania do świętości. 3.2. Integralność wyznawanej wiary. 3.3. Komunia z pasterzami Kościoła. 3.4. Udział w misyjnym posłannictwie Kościoła. 3.5. Świadeństwo chrześcijańskiej obecności w świecie. 4. Zakończenie

Słowa kluczowe: jedność Kościoła, eklezjologia komunii, wspólnoty katolickie

1. WPROWADZENIE

Jedność należy do istotnych przymiotów Kościoła – jest jedną z klasycznych *notae Ecclesiae*¹, wskazywanych w wyznaniu wiary (obok świętości, powszechności i apostołskości). Kościół od samego początku postrzega siebie jako lud zjednoczony w Chrystusie na wzór jedności Ojca, Syna i Ducha Świętego (por. J. 17, 21). Sobór Watykański II w dekrecie o ekumenizmie wskazuje, że Chrystus założył jeden Kościół. Wszelkie zaś podziały wśród chrześcijan są sprzeczne z wolą Zbawiciela. Z tego też tytułu, ostatni sobór powszechny wzywa do ponownego zjednoczenia wszystkich wiernych w Chrystusie².

Obecnie refleksję nad Kościołem prowadzi się w duchu eklezjologii komunii, która uwypatnia wspólnotowość w wymiarze wertykalnym (komunia z Bogiem) oraz w wymiarze horyzontalnym (komunia wiernych między sobą). Kościół postrzegany jest jako wspólnota wspólnot, która realizuje się szczególnie w życiu parafialnym³ oraz otwiera wiernych na doświadczenie Kościoła powszechnego. Jedność Kościoła ma wymiar doktrynalny (jedność wiary, sakramenty, sukcesja apostołska) oraz pastoralny (żywa praktyka komunii we wspólnotach).

¹ Więcej na temat znamion Kościoła; por. G. Müller, *Dogmatyka katolicka*, Kraków 2015, 589–590.

² Por. Sobór Watykański II, Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* (dalej DE), https://swie-tyandrzejbobola.pl/wp-content/uploads/2020/02/dekret-o-ekumenizmie_969.pdf (dostęp: 5.02.2026).

³ Por. Franciszek, Adhortacja *Evangelii gaudium*, 28, Wrocław 2014 (dalej EG).

Troska o dobrze rozumianą jedność Kościoła staje się szczególnie ważna z perspektywy duszpasterskiej. Rozwijający się kryzys zaufania do Kościoła katolickiego⁴ oraz poszukiwanie coraz bardziej zindywidualizowanych form doświadczenia religijnego⁵ sprawiają, że nawet ruchy i grupy wewnątrz Kościoła mogą w swojej duchowości i praktyce charakteryzować się tendencjami heterodoksyjnymi. Współczesny rozwój ruchów i wspólnot rodzi także pytanie o granice pluralizmu eklesjalnego oraz o kryteria pozwalające odróżnić autentyczne formy komunii od tendencji fragmentaryzujących jedność Kościoła.

Celem artykułu jest ukazanie, że jedność Kościoła, rozumiana w perspektywie eklesjologii *communio*, stanowi podstawowe kryterium oceny miejsca i roli wspólnot katolickich w Kościele powszechnym. Realizacji tego celu służą dwa kroki analityczne: najpierw przedstawienie teologicznych podstaw jedności Kościoła, a następnie omówienie kryteriów eklesjalności wspólnot katolickich. Kryteria te zostały przedstawione przez Jana Pawła II w Adhortacji *Christifideles laici* poświęconej wiernym świeckim. Zostaną one przedstawione w kontekście szerszego nauczania Magisterium Kościoła wraz z komentarzem o charakterze pastoralnym.

Artykuł ma charakter teologiczno-analityczny. Opiera się na analizie wybranych tekstów Pisma Świętego, dokumentów Soboru Watykańskiego II, posoborowego Magisterium Kościoła oraz literatury przedmiotu z zakresu eklesjologii *communio* i teologii wspólnot kościelnych.

2. JEDNOŚĆ KOŚCIOŁA JAKO RZECZYWISTOŚĆ TEOLOGICZNA

2.1. Trynitarny fundament jedności Kościoła

Refleksję nad jednością Kościoła należy zacząć od jej teologicznych fundamentów. Źródłem i wzorem jedności Kościoła jest jedność, jaka zachodzi w wewnętrznym życiu samego Boga. Jedność Osób Bożych, Ojca, Syna i Ducha – misterium komunii, stanowi podstawę życia i jedności samego Kościoła. Sobór Watykański II chciał na nowo wprowadzić do świadomości wiernych trynitarną sygnaturę Kościoła⁶. Trynitarny obraz Kościoła wprowadza eklesjologię nie tylko w kontekst chrystologiczny czy pneumatologiczny, lecz także – i to w sposób zasadniczy – w kontekst trynitarny. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* przedstawia Kościół jako lud zjednoczony jednością Ojca, Syna i Ducha Świętego⁷.

Dla Kościoła najwyższym wzorcem i punktem odniesienia w kwestii jedności jest jedność zachodząca w wewnętrznym życiu Trójjedynego Boga⁸. Oznacza to,

⁴ Por. IBRIS, *Kościół katolicki z kolejnym spadkiem zaufania*, <https://ibris.pl/zaufanie-do-koscio-la-katolickiego/> (dostęp 13.02.2026).

⁵ Por. P. Prüfer, *Religia wspólnotowości a religijność zindywidualizowana – antagonizm czy komplementarne uzupełnienie?*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica”, 48 (2014), 117–131.

⁶ Por. M. Jagodziński, *Trinitarne podstawy Kościoła jako komunii*, *Studia Theologica Varsaviensia*, 42 (2004) 1, 56.

⁷ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (dalej KK), 4, <https://apologetyka.katolik.pl/lumen-gentium-konstytucja-dogmatyczna-o-kosciele/> (dostęp: 13.02.2026).

⁸ Por. DE, 2.

że jedność Kościoła nie jest jedynie zasadą organizacyjną ani postulatem pastoralnym, lecz rzeczywistością teologiczną, zakorzenioną w samym życiu Boga i objawioną w dziele zbawienia. Katechizm Kościoła Katolickiego ujmuje tę naukę syntetycznie i porządkująco, streszczając wcześniejsze nauczanie soborowe w formie katechetycznej⁹.

Powyższe wypowiedzi przedstawiają ugruntowanie eklezjologii w trynitarnej koncepcji Boga. Wspólnotę wiary, którą jest Kościół, nie można sprowadzić tylko do odbicia antropologicznej wizji człowieka jako istoty społecznej¹⁰. Ma ona swoje zakorzenienie w samym centrum wiary chrześcijańskiej, a mianowicie w rozumieniu Boga jako rzeczywistości głęboko relacyjnej i komunijnej. Wynika z tego misja i powołanie wspólnoty Kościoła do łączenia ze sobą ludzi, zachowując jednocześnie ich odrębność i indywidualność. Potwierdza to dokument KEP poświęcony kryteriom eklezjalności wspólnot katolickich. Tekst ten zauważa, że autentyczna jedność, jaka występuje we wspólnocie Kościoła, nie tylko nie niweluje różnic pomiędzy ochrzczonymi, lecz wręcz buduje ich prawdziwą tożsamość, umożliwiając różnorodność¹¹. Zauważa to także papież Franciszek, który wskazuje na jedność w różnorodności, jaką zapewnia Osoba Ducha Świętego. To On: „buduje jedność, która nie jest nigdy jednolitością, lecz wieloraką harmonią, która przyciąga. Ewangelizacja uznaje z radością te wielorakie bogactwa, jakie Duch rodzi w Kościele”¹².

Wewnętrzną strukturę Kościoła można ujmować jako jedność w zróżnicowaniu. Jest to jedność w różnorodności wiernych i jedność w wielości Kościołów lokalnych, której centrum stanowi Chrystus-Głowa, reprezentowany przez wspólnotę pasterzy na czele z Biskupem Rzymu¹³. Stąd zasadnicza teza posoborowej eklezjologii, że Kościół to zgromadzenie, które kształtuje jedność w różnorodności wiernych (*communio fidelium*), jedność w wielości Kościołów lokalnych (*communio ecclesiarum*) oraz zgromadzenie skupione wokół Chrystusa reprezentowanego w mocy Ducha przez wspólnotę pasterzy (*communio hierarchica*)¹⁴. Te trzy wymiary stanowią o jedności wiernych w ramach przestrzeni eklezjalnej, jednocześnie podkreślając scalającą więź ochrzczonych, która wynika z działania Chrystusa i Ducha Świętego.

2.2. Chrystologiczno-sakramentalny wymiar jedności

Sobór Watykański II w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium* zauważa, że Kościół jest znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia człowieka z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego¹⁵. Implikuje to dwutorowe rozumienie jedności. Z jednej strony człowiek powołany jest do komunii i jedności z Bogiem (wymiar wertykalny). Jednocześnie wspólna wiara i ukierunkowanie na Chrystusa, Zbawcę całej ludzkości, pociąga za sobą jedność całej ludzkości (aspekt horyzontalny).

⁹ Por. KKK, 813.

¹⁰ Por. M.A. Krąpiec, *Ja – człowiek*, Lublin 2005, 319–354.

¹¹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności wspólnot katolickich*, Lublin 2022, 33–34.

¹² EG, 117.

¹³ Por. A. Czaja, *Podstawowe elementy eklezjologii communio*, Teologia Praktyczna, 3 (2002), 51–57.

¹⁴ Por. B. Biela, *Struktura eklezjalnej wspólnoty we współczesnym nauczaniu Kościoła*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 44, 2 (2011), 529–530.

¹⁵ Por. KK, 1.

Teksty Pisma Świętego wielokrotnie wspominają o jedności Ludu Bożego jako przejawie działalności Chrystusa. Jezus modlił się w Wieczorniku za swoich uczniów, aby pozostali w jedności ze sobą, która ma jednocześnie zaświadczać o autentyczności i prawdziwości ich misji (por. J 17, 21). Dzieje Apostolskie pokazują nam Kościół jako wspólnotę, która trwa wspólnie na modlitwie i na łamaniu chleba, a wierzących jako mających jedno serce oraz jedną duszę (por. Dz 4, 32). Apostoł Paweł nauczał, że Kościół jest jednym, niepodzielnym Ciałem Chrystusa, ożywianym przez jedną duszę i mającym jedną misję: *Jedno jest Ciało i jeden Duch, bo też zostaliście wezwani do jednej nadziei, jaką daje wasze powołanie. Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest* (Ef 4, 4–5). Ta biblijna wizja communio zakorzeniona jest w działaniu Ducha Świętego. To On jest zasadą jedności Kościoła i sprawia harmonię w różnorodności Ludu Bożego, analogicznie do więzi miłości w łonie Trójcy¹⁶.

Oprócz tego jedność konkretnej wspólnoty czy innego ruchu formacyjno-ewangelizacyjnego z Kościołem powszechnym powinna wyrażać się w przeżywanym i praktykowanym kulcie liturgicznym, ze szczególnym uwzględnieniem celebrowanej Mszy św. Wynika to z teologicznego przekonania, że Ofiara eucharystyczna jest źródłem i zarazem szczytem całego życia chrześcijańskiego, gdyż całe duszpasterstwo orientuje się na to, aby wierni gromadzili się we wspólnocie Kościoła i uczestniczyli w ofierze i spożywali Wieczersę Pańską¹⁷.

Kościół żyje dzięki Eucharystii. Jest ona zarówno doświadczeniem wiary, jak i przejawem tajemnicy Kościoła¹⁸. Dlatego też celebrowanie Eucharystii w każdej wspólnocie i każdym ruchu powinno otwierać członków tych wspólnot na inne grupy i zrzeszenia wiernych. Co więcej, członkowie konkretnych wspólnot powinni dążyć do celebrowania Eucharystii z innymi wiernymi w ramach wspólnoty parafialnej lub diecezjalnej¹⁹. Dzięki tej praktyce rzeczywiście staje się wyrażenie św. Pawła Apostoła, że Kościół jest Ciałem Chrystusa, co oznacza, że Eucharystia, w której Chrystus daje wierzącym swoje Ciało, przekształca ich w Niego samego. Kościół poprzez celebracje Eucharystii obecny jest we wszystkich miejscach, a jednocześnie jest jeden, tak jak jeden jest Chrystus²⁰.

2.3. Jedność jako dar i zadanie communio

Powyższe kwestie prowadzą do teologicznej refleksji wskazującej na to, że jedność Kościoła jest przede wszystkim darem łaski. Kościół nie ma jedności sam z siebie. To Chrystus przez Ducha Świętego sprawia, że Kościół jest jeden. Źródłem

¹⁶ Por. EG, n. 117.

¹⁷ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, 10, <https://vademecumliturgiczne.pl/2017/06/26/konstytucja-o-liturgii-swietej-sacrosanctum-concilium/> (dostęp: 16.02.2026).

¹⁸ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 1, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_eccl-de-euch.html (dostęp: 16.02.2026).

¹⁹ Por. Benedykt XVI, Adhortacja *Sacramentum caritatis*, 63, Wrocław 2007.

²⁰ Dykasteria ds. Nauki Wiary, *List do Biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია, Communionis notio*, 5, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_28051992_communionis-notio_pl.html (dostęp: 9.03.2026).

jedności jest Boże działanie, a nie ludzka organizacja. Dlatego też można mówić o jedności jako o darze (łac. *donum*). Ten dar wymaga jednak przyjęcia i nieustannego rozwijania. Staje się więc także zadaniem (łac. *officium*).

Dokument KEP *Kryteria eklezjalności wspólnot katolickich* przypomina, że znamię jedności jest jednocześnie darem i zadaniem Kościoła jako całości, jak też i poszczególnych wspólnot. Troska o jedność poszczególnych ruchów i wspólnot z Kościołem powszechnym i lokalnym oraz dążenie do niej są znamieniem ich duchowego zdrowia i właściwego rozwoju²¹. Wynika z tego, że troska o jedność powinna należeć do istoty Kościoła na każdym poziomie jego funkcjonowania.

Na tym tle należy podkreślić także jednoczący wymiar liturgii. Dokument KEP, traktujący o eklezjalności wspólnot w Kościele, stwierdza: „Poza szczególnymi przypadkami, niedopuszczalne jest uniemożliwianie dostępu do liturgii – a zwłaszcza liturgii Eucharystii – sprawowanej w danej wspólnocie partykularnej osobom spoza niej, chcącym w tej liturgii uczestniczyć”²². Cytat ten wskazuje na jednoczący wymiar Eucharystii, w ramach której Chrystus karmi swoich uczniów i jednocześnie jednoczy ich w swoje Ciało, którym jest wspólnota Kościoła.

2.4. Jedność a pluralizm wspólnot w Kościele

Jedność Kościoła nie oznacza uniformizacji wszystkich form życia eklezjalnego. W obrębie *communio* możliwa i uprawniona jest różnorodność wspólnot, ruchów i stowarzyszeń, które rozwijają odmienne tradycje modlitewne, duchowe i formacyjne. Wynika to z licznych charyzmatów, form życia i apostolatu wewnątrz każdego Kościoła partykularnego²³.

Katolickość zakłada, że mogą istnieć różne formy przeżywania i doświadczania wiary, różne akcenty, rytury, tradycje i zwyczaje. Taka wielość nie jest czymś negatywnym, lecz wyrazem bogactwa i powszechności Kościoła. Na tym polega jedność w wielości i wielość w jedności, czyli katolicka forma pojedynczej różnorodności²⁴.

Promowanie jedności, która nie znosi różnorodności, oraz wspieranie takiego zróżnicowania, które służy misji ewangelizacyjnej Kościoła i życiu duchowemu wiernych, należy do podstawowych zadań Biskupa Rzymu wobec całego Kościoła, a także każdego biskupa diecezjalnego w jego Kościele partykularnym²⁵. Budowanie i strzeżenie tak rozumianej jedności pozostaje również zadaniem wszystkich wiernych, którzy przez miłość współtworzą więź komunii eklezjalnej²⁶.

Jednakże, afirmując różnorodność i pluralizm doświadczenia wiary, należy zadać pytanie o ich granice. Niedopuszczalna jest bowiem sytuacja, w której wspólnota zaczyna formułować prawdy wiary i praktyki, które są niezgodne z wiarą

²¹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 34.

²² Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 35.

²³ Por. Dykasteria ds. Nauki Wiary, *Communio notio*, 15.

²⁴ Por. R. Porada, *Ekumenia na rozdrożu – ku jedności czy wspólnocie?*, *Studia Oecumenica*, 23 (2023), 57.

²⁵ Por. Dykasteria ds. Nauki Wiary, *Communio notio*, 15.

²⁶ Por. tamże.

Kościoła powszechnego²⁷. Nie każda różnorodność jest jednak automatycznie znakiem katolicyzmu. Pluralizm staje się autentycznie kościelny tylko wówczas, gdy pozostaje w więzi z jednością wiary, liturgii i pasterskiej struktury Kościoła. Z tego względu zasadnicze znaczenie ma pytanie o kryteria pozwalające rozpoznać, kiedy dana wspólnota rzeczywiście służy komunii Kościoła, a kiedy grozi jej autonomia, prowadząca do osłabienia więzi eklezjalnej. Właśnie temu zagadnieniu poświęcona jest dalsza część artykułu.

3. KRYTERIA EKLEZJALNOŚCI WSPÓLNOT KATOLICKICH

Dynamiczny rozwój ruchów, stowarzyszeń i małych wspólnot w Kościele, zwłaszcza od drugiej połowy XX w. i w XXI w. sprawił, że Magisterium zaczęło podejmować temat ich miejsca w strukturze komunii. Tematyka ta była i nadal jest powiązana z teologią laikatu, gdyż tego typu stowarzyszenia i ruchy, mające co prawda liderów, którymi są osoby duchowne, powstają z inicjatywy wiernych świeckich i stanowią przestrzeń ich rozwoju wiary. Z tego tytułu już Sobór Watykański II w Dekrecie *Apostolicam actuositatem* próbował skodyfikować rozmaite formy apostołstwa świeckich, którzy w tym celu zrzeszają się w różnego rodzaju wspólnoty i stowarzyszenia²⁸.

Kontynuacją nauczania ostatniego Soboru powszechnego był pontyfikat Jana Pawła II. Podjął on w swojej Posynodalnej adhortacji *Christifideles laici* z 1988 r. zagadnienie eklezjalności wspólnot katolickich w sposób bardziej usystematyzowany, wprowadzając termin *kryteria eklezjalności* do oceny zrzeszeń świeckich²⁹. Papież przedstawił w tym dokumencie pięć podstawowych kryteriów, jakie powinny spełniać wspólnoty, ruchy i grupy działające w Kościele. Poniżej zostaną one opisane w kontekście szerszego nauczania Kościoła.

3.1. Prymat powołania do świętości

Jan Paweł II na początku wymienia pierwszeństwo powołania do świętości. Jest ono zadaniem stojącym przed poszczególnymi wspólnotami eklezjalnymi. Jan Paweł II podkreśla, że polega ona na dążeniu do osiągnięcia pełni chrześcijańskiego życia i doskonaleniu się w miłości³⁰. Świętość w tym ujęciu nie ogniskuje się wyłącznie wokół unikania zła oraz grzechu, lecz ma także wymiar pozytywny, pozwalający ochrzczonym wzrastać w miłości skierowanej ku Bogu i innym ludziom. Ma także wymiar powszechny. Powinna wyrażać się w życiu każdego ucznia Chrystusa. Dlatego też wszystkie zrzeszenia laikatu w Kościele powszechnym powinny spełniać rolę

²⁷ Por. tamże.

²⁸ Por. Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, 19–21, w: Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, red. M. Przybył, Poznań 2002.

²⁹ Por. Jan Paweł II, Adhortacja *Christifideles laici*, 30, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici.html (dostęp: 16.02.2026) (dalej ChL).

³⁰ Por. tamże.

narzędzi świętości oraz prowadzić do coraz ściślejszej łączności wiary z życiem praktycznym³¹.

Tak rozumianą świętość komentuje papież Franciszek: „Lubię dostrzegać świętość w ciepłym ludzie Bożym: w rodzicach, którzy z wielką miłością pomagają dorastać swoim dzieciom, w mężczyznach i kobietach pracujących, by zarobić na chleb, w osobach chorych, w starszych zakonnicach, które nadal się uśmiechają. W tej wytrwałości, aby iść naprzód, dzień po dniu, widzę świętość Kościoła walczącego. Jest to często «świętość z sąsiedztwa»”³². To właśnie codzienne doświadczenie wiary zwyczajnych wiernych, praktykujących na co dzień swoją wiarę, budujących swoje własne wspólnoty, a zarazem współtworzących Kościół powszechny oraz poszczególne, mniejsze grupy i zrzeszenia w Kościele, staje się znakiem obecności Boga oraz przykładem do naśladowania.

Wszystkie wspólnoty kościelne, stowarzyszenia i zrzeszenia powinny w praktyce swojej działalności ujmować świętość w perspektywie powołania człowieka. Należy uznać za problematyczne i w dłuższej perspektywie niekorzystne dla życia chrześcijańskiego, wyabstrahowanie świętości od zwyczajnego trybu ludzkiego życia³³. Dla formacji chrześcijańskiej i duchowości katolickiej ważną zasadą w dążeniu do świętości jest jej integralne pojmowanie. Z tego tytułu każda wspólnota formacyjna i ewangelizacyjna powinna pamiętać, że duchowość, która lekceważy troskę o życie moralne i odrywa wiarę od praktyki dnia codziennego, nie jest duchowością katolicką. Ujęcie duchowości, które sytuuje człowieka poza kontekstem moralnym oraz zamyka go na drugiego człowieka, może być uznane za wadliwe i ostatecznie szkodliwe³⁴.

Świętość nie objawia się wyłącznie w subiektywnych stanach i doświadczeniach osoby wierzącej. Ma ona także charakter intersubiektywny. Dlatego też jednym z wyznaczników każdej zdrowej wspólnoty ewangelizacyjno-formacyjnej jest troska o biednych i potrzebujących, zarówno tych znajdujących się we wspólnocie, jak i tych spoza niej³⁵. Człowiek uświęca siebie poprzez czynną miłość, wyrażającą się w praktykowaniu miłosierdzia wobec innych.

3.2. Integralność wyznawanej wiary

Drugim kryterium, odnoszącym się do specyfiki mniejszych wspólnot i ich obecności w Kościele powszechnym, jest wyznawanie wiary katolickiej w całości. Jan Paweł II podkreśla, że każde przepowiadanie prawdy o Bogu, Chrystusie i człowieku, musi dokonywać się w trwałym i widzialnym odniesieniu się do Urzędu Nauczycielskiego Kościoła³⁶. Intuicja ta wynika z przekonania, że wiara osoby ochrzczonej rozpoczyna się, żyje i rozwija w przestrzeni Kościoła. Wiara jest aktem eklezjalnym. Wiara Kościoła poprzedza i podtrzymuje osobistą wiarę każdego ochrzczonego.

³¹ Por. tamże.

³² Franciszek, Adhortacja *Gaudete et exultate*, 7, Wrocław 2018.

³³ Por. B. Dróżdż, *Świętość przedmiotem pastoralnego rozeznania*, Teologia Praktyczna, 19 (2018), 26.

³⁴ Por. Konferencja Episkopatu Polski. *Kryteria eklezjalności*, 38.

³⁵ Por. tamże.

³⁶ Por. ChL, 30.

Kościół jest Matką wszystkich wierzących: *Nie może już mieć Boga jako Ojca, kto Kościoła nie ma za matkę*³⁷.

Każda wspólnota i każdy ruch formacyjno-ewangelizacyjny należące do Kościoła powszechnego, powinny przyjmować wiarę Kościoła co do jej treści, jej formy celebrowania oraz jej formy przeżywania w przestrzeni życia moralnego. Prawdy wiary wyznawane i głoszone przez Kościół powinny być przyjęte w sumieniu przez członków poszczególnych wspólnot, gdyż wynikają z Objawienia Bożego i razem tworzą jedną spójną całość. Odrzucenie którejs z prawd wiary pociąga za sobą zerwanie komunii z Kościołem powszechnym³⁸.

W przekazie prawd wiary należy kierować się zasadą integralności. Wynika to z tego, że wiara jest jedna i stanowi spójną całość³⁹. Praktyką niedopuszczalną jest głoszenie pewnych prawd wiary z jednoczesnym deprecjonowaniem bądź negowaniem innych. Podobnie ma się z prawdami wiary i dogmatami maryjnymi. Należy je głosić w kontekście orzeczeń chrystologicznych oraz trynitarnych⁴⁰.

Sam język przekazu należy również dostosowywać w ramach przepowiadania do słuchaczy i odbiorców orędzia ewangelicznego⁴¹. Jednak powinno się to czynić kompetentnie i z rozsądkiem. Języka wiary nie należy nierozsądnie zmieniać albo odrzucać. Tym bardziej niedopuszczalna jest banalizacja lub wulgaryzacja języka religijnego, który służy przepowiadaniu Ewangelii⁴².

Wiara wyraża się także w kulcie, a zatem w sprawowanej i celebrowanej liturgii (zasada *lex orandi lex credendi*). Żadna wspólnota znajdująca się w przestrzeni Kościoła powszechnego nie może dowolnie odrzucać, modyfikować bądź samowolnie interpretować form liturgicznych, zwłaszcza gdy chodzi o celebrowanie Eucharystii oraz innych sakramentów świętych⁴³. Rozsądnym zaleceniem jest ukazywanie członkom poszczególnych wspólnot liturgii jako praktyki życia Kościoła, która wynika z przyjętych prawd wiary.

Dobrze ugruntowana wspólnota ewangelizacyjno-formacyjna powinna także troszczyć się o rozwój moralny swoich członków w duchu nauki Kościoła. Praktyka życia i moralność stanowią integralną część życia chrześcijańskiego i budowania relacji z Bogiem. Wspólnota Kościoła, przyjmując Objawienie, wywodzi z niego także określone zasady moralne. Zarówno ogólne i konkretne normy powinny być przyjmowane w duchu wiary przez wszystkie wspólnoty należące do Kościoła

³⁷ Cyprian z Kartaginy, *O jedności Kościoła katolickiego*, 6, tłum. J. Czuja, Kraków 2013, https://www.ultramontes.pl/cyprian_o_jednosci.pdf (dostęp: 8.03.2026).

³⁸ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 11.

³⁹ Por. Franciszek, Encyklika *Lumen fidei*, 48, https://www.vatican.va/content/dam/francesco/encyclicals/documents/papa-francesco_20130629_enciclica-lumen-fidei_pl.pdf (dostęp: 18.02.2026), (dalej skrót LF).

⁴⁰ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 11.

⁴¹ Por. L. Szewczyk, *Głoszenie słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym*, 21, Katowice 2019.

⁴² Por. tamże, 13. W pewien sposób przemianę języka religijnego i jego banalizację, a czasem nawet wulgaryzację kształtują czynniki oddolne, wynikające z samych przemian kulturowych; por. J. Majewski, P. Cybulska, *Narodziny popreligii. Religia w dobie kultury popularnej*, *Sensu Historiae*, 3 (2017), 28, 125–149.

⁴³ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 14.

powszechnego⁴⁴. Tym bardziej że współcześnie da się zauważyć pewne niebezpieczne tendencje związane z bagatelizowaniem, marginalizowaniem lub bezpośrednim odrzucaniem nauki moralnej Kościoła, co wynika z nacisku pluralistycznego społeczeństwa oraz indywidualizacji wiary.

Integralność wiary obejmuje także wymiar moralny. W praktyce duszpasterskiej brak tej integralności może ujawniać się w sztucznym przeciwstawianiu kerygmatu i moralności, łaski i ludzkiego wysiłku, osobistego doświadczenia i nauki Kościoła czy troski o sprawiedliwość społeczną i wezwania do nawrócenia. Tego rodzaju dychotomie zubożają chrześcijańskie orędzie i mogą prowadzić do częściowego, a więc niekościelnego przekazu wiary⁴⁵.

3.3. Komunia z pasterzami Kościoła

Kolejnym kryterium, o którym wspomina papież Jan Paweł II, jest jedność z pasterzami Kościoła powszechnego. W sposób konkretny ta komunია wyraża się w synowskim odniesieniu do osoby papieża jako trwałego i widzialnego znaku jedności Kościoła oraz do osoby biskupa diecezjalnego, który jest widzialnym znakiem konkretnego Kościoła partykularnego⁴⁶. Nie chodzi tu wyłącznie o formalne uznanie struktury instytucjonalnej, lecz o teologiczną świadomość, że Chrystus działa w swoim Kościele także poprzez sakramentalną posługę pasterzy.

Łączność z papieżem oraz z własnym biskupem diecezjalnym powinna przejawiać się w gotowości do przyjmowania ich nauczania. Staje się ona także wyrazem głębokiej świadomości, że poszczególne wspólnoty, ruchy i stowarzyszenia funkcjonujące w obrębie Kościoła, są gotowe do niesienia sobie nawzajem pomocy i wsparcia oraz dzielenia się swoimi charyzmatami i darami duchowymi⁴⁷. Wspólnota, która pozostaje w głębokiej komunii z pasterzami, nie traci swej specyfiki, lecz odnajduje właściwe miejsce w organizmie Kościoła.

Jedność i łączność z papieżem oraz z biskupem konkretnej diecezji, stanowią wymiar hierarchiczny Kościoła, i nie są tylko aspektem instytucjonalnym wspólnoty eklezjalnej. Wyrażają natomiast głęboką teologiczną prawdę, że zbawienie przychodzi z góry od Boga poprzez Chrystusa w Duchu Świętym działającym w Kościele⁴⁸. Hierarchiczna struktura Kościoła nie ma charakteru wyłącznie jurydycznego, lecz należy do jego sakramentalnej i apostolskiej konstytucji, ponieważ posługa biskupów pozostaje wpisana w samą strukturę *communio* Kościoła⁴⁹. Jak zauważa Katechizm: „Wiara rodzi się z tego, co się słyszy» (Rz 10, 17). Nikt nie może sam siebie upoważnić do głoszenia Ewangelii. Poślany przez Pana mówi i działa nie przez swój własny autorytet, ale na mocy autorytetu Chrystusa; nie jako członek wspólnoty, ale mówiący do niej w imieniu Chrystusa. Nikt nie może sam sobie udzielić łaski,

⁴⁴ Por. tamże, 15.

⁴⁵ Por. tamże, 15–16; por. LF, 46.

⁴⁶ Por. ChL, 30.

⁴⁷ Por. tamże.

⁴⁸ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 25.

⁴⁹ Por. KK, 20–21; por. Dykasteria ds. Nauki Wiary, *Communio notio*, 4.

ale musi być ona dana i ofiarowana. Zakłada to szafarzy (*ministri*) łaski, upoważnionych i uzdolnionych przez Chrystusa. Od Niego biskupi i prezbiterzy otrzymują misję i «świętą władzę» działania *in persona Christi Capitis*. Władzę, dzięki której posłani przez Chrystusa czynią i dają na mocy daru Bożego to, czego nie mogą czynić i dawać sami z siebie, tradycja Kościoła nazywa «sakramentem»⁵⁰.

Dlatego też, aby można było mówić o konkretnej wspólnotcie jako o wspólnotcie katolickiej, konieczne jest, aby liderzy takiej wspólnoty i jej animatorzy uznawali hierarchiczną strukturę Ludu Bożego. Struktura hierarchiczna powinna być przyjmowana nie tylko jako aspekt instytucjonalny Kościoła, lecz jako rzeczywistość teologiczną, mającą swój wymiar sakramentalny, który jest konstytutywny dla istotowego rozumienia tego, czym jest Kościół.

3.4. Udział w misyjnym posłannictwie Kościoła

Wspólnoty istniejące wewnątrz Kościoła – zarówno misyjno-ewangelizacyjne, jak i formacyjne czy modlitewne – nie istnieją tylko dla samych siebie. Każda wspólnota kościelna powołana jest do uczestnictwa w misji ewangelizacyjnej całego Kościoła, aby przenikać ludzkie społeczności duchem Ewangelii. Powiązane jest to z rozbudzaniem w członkach tych wspólnot świadomości ich podmiotowości w dziele ewangelizacji⁵¹.

Myśl o szerokim rozumieniu podmiotu ewangelizacji w kontekście Kościoła (nieograniczanie podmiotowości tylko do osób duchownych) rozwija papież Franciszek: *Również każdy Kościół partykularny, jako część Kościoła katolickiego pod przewodnictwem swego biskupa, jest wezwany do misyjnego nawrócenia. Jest on podmiotem ewangelizacji, jako że jest konkretnym wyrazem jedyne Kościoła w jakimś miejscu na ziemi, i w nim «prawdziwie jest obecny i działa jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusa». Jest Kościołem wcielonym w określone przestrzeń, dysponującym wszystkimi środkami zbawienia, przekazanymi przez Chrystusa, lecz z lokalnym obliczem*⁵². Tym właśnie są małe wspólnoty kościelne, które stanowią ukonkretnienie Kościoła w danym miejscu oraz pierwszy widzialny znak obecności Kościoła w świecie dla niewierzących i poszukujących.

Każda wspólnota ewangelizacyjno-formacyjna przyjmuje nauczanie swoich pasterzy, poprzez co uczestniczy w misyjnej apostolskości Kościoła niejako od wewnątrz (*ad intra*) jako nauczana i uświęcana. Jednakże sama, będąc uświęcana, powołana jest także do uświęcania innych, tj. działalności na zewnątrz siebie samej (*ad extra*)⁵³. Te dwa wymiary powinny być obecne w życiu i działalności każdej ze wspólnot kościelnych.

Z perspektywy teologicznej i duszpasterskiej niebezpieczne byłoby ograniczenie życia wspólnoty wyłącznie do działania *ad intra*. Wspólnota zorientowana tylko do swojego własnego wnętrza mogłaby się przekształcić w grupę samodoskonalenia, autocelebracji i samorozwoju. Taka postawa z kolei sprzeciwia się zaangażowaniu

⁵⁰ KKK, 875.

⁵¹ Por. ChL, 30.

⁵² EG, 30.

⁵³ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 46.

misyjnemu, do którego powołany jest Kościół powszechny⁵⁴. Jeśli wspólnota jest rzeczywiście i głęboko katolicka, to żyje przeświadczeniem o jedyności i wyjątkowości Jezusa Chrystusa. Dlatego pozostaje w niej żywe pragnienie głoszenia Dobrej Nowiny całemu stworzeniu. Stanowi to także odpowiedź Kościoła na misyjne wezwanie Chrystusa (por. Mt 28, 19).

3.5. Świadeństwo chrześcijańskiej obecności w świecie

Ostatnim kryterium przedstawionym przez Jana Pawła II, które wskazuje na eklezjalność konkretnej wspólnoty, jest jej zaangażowanie na rzecz rozwoju i pielęgnowania ludzkiej społeczności. Wynika to z katolickiej nauki społecznej, która mocno angażuje się na rzecz rozwoju pełnej godności człowieka. Dlatego też wspólnoty ewangelizacyjno-formacyjne powinny zawsze mieć na uwadze swoje żywe i twórcze uczestnictwo w społeczeństwie, wyrażające się poprzez praktykowanie wartości, takich jak: sprawiedliwość, braterstwo czy miłosierdzie⁵⁵.

Jednym z przejawów katolickości poszczególnych wspólnot jest odpowiedź na wezwanie papieża Franciszka do zaangażowania się na rzecz nowej kultury, tj. kultury spotkania i dialogu. Jak zauważył Papież: „Tak więc, mówienie o «kulturze spotkania» oznacza, że naszą pasją jako ludu jest pragnienie spotkania, poszukiwanie punktów stycznych, budowanie mostów, projektowanie czegoś, co angażowałoby wszystkich. Stało się to aspiracją i stylem życia. Podmiotem tej kultury jest lud, a nie jakaś część społeczeństwa”⁵⁶.

Niektóre wspólnoty, ze względów zewnętrznych lub wewnętrznych, nie są w stanie podjąć bezpośredniej działalności ewangelizacyjnej. Pewne czynniki kulturowe mogą także utrudniać bezpośrednią działalność misyjną, np. represje społeczne lub polityczne bądź wrogość albo głęboka obojętność i nierozumienie wynikające z nastawienia społeczeństw zsekularyzowanych. Wówczas wspólnoty mogą podejmować inne działania, ukazujące prawdy wynikające z ducha Ewangelii. Otwiera się tu przestrzeń do zaangażowania właśnie na polu działalności charytatywnej, społecznej, kulturalnej⁵⁷.

Taka działalność wspólnoty i ruchu eklezjalnego wynika także z aksjomatu teologicznego, mówiącego, że łaska (działanie Boga) zakłada i doskonali naturę (naturalne predyspozycje człowieka, dane mu w stworzeniu)⁵⁸. Można to założenie przyjąć także jako punkt odniesienia dla duszpasterstwa. Każda wspólnota, która neguje świat jako dzieło stworzone przez Boga oraz naturalne predyspozycje swoich członków, może w sposób niebezpieczny zmierzać w stronę różnego rodzaju dualizmów, przeciwstawiających sobie nawzajem Boga i świat, rozum i wiarę, duszę i ciało, doczesność i wieczność. Taka postawa mogłaby skutkować z jednej strony

⁵⁴ Por. tamże, 47.

⁵⁵ Por. ChL, 30.

⁵⁶ Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti*, 216, Kraków 2020.

⁵⁷ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności*, 48.

⁵⁸ Por. J. Przybyłowski, *Mądrość, wolność i łaska w formacji wiernych świeckich*, Studia Włocławskie, 8 (2005), 149–150.

heterodoksyjnością w Kościele, a także odrzuceniem przez świecki świat jako grupę niebezpieczną i szkodliwą dla samego człowieczeństwa.

4. ZAKOŃCZENIE

Jedność Kościoła, stanowiąca jego konstytutywny przymiot, jawi się w świetle przeprowadzonych analiz jako rzeczywistość o charakterze teologicznym i pastoralnym. Nie jest ona tylko wyrazem zewnętrznej, instytucjonalnej struktury, lecz ma charakter ściśle teologiczny, mający zakorzenienie w misterium trynitarniej komunii Boga. Nie znosi ona jednak dobrze rozumianego pluralizmu i różnorodności.

Obie te cechy wyrażają się w mnogości różnego rodzaju ruchów, grup i zrzeżeń obecnych w życiu Kościoła. Jest to swoista konsekwencja posoborowej rzeczywistości eklezjalnej i ujawnia jednocześnie potrzebę stałego rozeznania eklezjologicznego. Pluralizm form życia religijnego, stanowiący przejaw bogactwa i żywotności Kościoła, nie powinien prowadzić do fragmentaryzacji doświadczenia wiary oraz do osłabienia więzi z Kościołem powszechnym i Kościołem partykularnym. Kryteria eklezjalności sformułowane przez Jana Pawła II zachowują swoją aktualność i mogą stanowić odpowiednie narzędzie teologiczne i pastoralne do rozeznania autentyczności poszczególnych form życia wspólnotowego.

Przeprowadzona refleksja wskazuje, że jedność Kościoła nie polega na jednolitości. Wyraża się natomiast w umiejętnej integracji różnorodnych grup i wspólnot w obrębie wyznawanej wiary, praktyki liturgicznej, życia moralnego oraz zaangażowania misyjnego. Autentyczna wspólnota kościelna nie zamyka się w logice autonomii i samowystarczalności, lecz pozostaje otwarta na szerszy organizm Kościoła oraz działalność misyjną i ewangelizacyjną.

W kontekście narastającej sekularyzacji, indywidualizacji doświadczenia religijnego oraz kulturowej tendencji do relatywizowania prawdy, zagadnienie jedności Kościoła nabiera szczególnej wagi. Wynika to zwłaszcza z faktu, że tendencje te dotyczą także osób wierzących, zaangażowanych w życie Kościoła. Pociąga to za sobą konieczność odpowiedniego działania duszpasterzy, aby wskazywali, że autentyczna wspólnota katolicka rozwija się w ciągłym odniesieniu do Kościoła powszechnego i jego wiary. Wynika to również z faktu, że wiara jest łaską i osobistą odpowiedzią człowieka na ten dar. Zarazem rozwija się ona i kształtuje w Kościele. To właśnie Kościół pozostaje właściwym środowiskiem życia wiary.

BIBLIOGRAFIA

- Benedykt XVI, Adhortacja *Sacramentum caritatis*, 22.02.2007, Wydawnictwo TUM, Wrocław 2007.
Biela B., *Struktura eklezjalnej wspólnoty we współczesnym nauczaniu Kościoła*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 44 (2011) 2, 529–546.
Cyprian z Kartaginy, *O jedności Kościoła katolickiego*, tłum. J. Czuja, Kraków 2013, https://www.ultramontes.pl/cyprian_o_jednosci.pdf (dostęp: 8.03.2026).

- Czaja A., *Podstawowe elementy eklezjologii communio*, Teologia Praktyczna, 3 (2002), 43–57.
- Dróżdż B., *Świętość przedmiotem pastoralnego rozeznania*, Teologia Praktyczna, 19 (2018), 25–37, doi: 10.14746/tp.2018.19.02.
- Dykasteria ds. Nauki Wiary, *List do Biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია*, *Communio notio*, 28.05.1992, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_28051992_communio-notio_pl.html (dostęp: 7.03.2026).
- Franciszek, Adhortacja *Evangelii gaudium*, Wydawnictwo TUM, Wrocław 2014.
- Franciszek, Adhortacja *Gaudete et exultate*, 19.03.2018, Wydawnictwo TUM, Wrocław 2018.
- Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti*, 03.10.2020, Wydawnictwo M, Kraków 2020.
- Franciszek, Encyklika *Lumen fidei*, 29.06.2013, https://www.vatican.va/content/dam/francesco/encyclicals/documents/papa-francesco_20130629_enciclica-lumen-fidei_pl.pdf (dostęp: 18.02.2026).
- IBRIS, *Kościół katolicki z kolejnym spadkiem zaufania*, <https://ibris.pl/zaufanie-do-kosciola-katolickiego/> (dostęp: 13.02.2026).
- Jagodziński M., *Trinitarne podstawy Kościoła jako komunii*, *Studia Theologica Varsaviensia*, 42 (2004) 1, 51–79.
- Jan Paweł II, Adhortacja *Christifideles laici*, 30.12.1988, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici.html (dostęp: 16.02.2026).
- Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 17.04.2003, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_eccl-de-euch.html (dostęp: 16.02.2026).
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2012.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Kryteria eklezjalności wspólnot katolickich*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin 2022.
- Krąpiec M.A., *Ja – człowiek*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
- Majewski J., Cybulska P., *Narodziny popreligii. Religia w dobie kultury popularnej*, *Sensu Historiae*, 28 (2017) 3, 125–149.
- Müller G., *Dogmatyka katolicka*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.
- Pismo Święte, Biblia Tysiąclecia*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2003.
- Porada R., *Ekumenia na rozdrożu – ku jedności czy wspólnocie?*, *Studia Oecumenica*, 23 (2023), 53–71.
- Prüfer P., *Religia wspólnotowości a religijność zindywidualizowana – antagonizm czy komplementarne uzupełnienie?*, *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica*, 48 (2014), 117–131.
- Przybyłowski J., *Mądrość, wolność i łaska w formacji wiernych świeckich*, *Studia Włocławskie*, 8 (2005), 139–155.
- Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, 18.11.1965, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, red. M. Przybył, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2002, 377–401.
- Sobór Watykański II, Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, 22.11.1964, https://swietyandrzej-bobola.pl/wp-content/uploads/2020/02/dekret-o-ekumenizmie_969.pdf (dostęp: 5.02.2026).
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 21.11.1964, <https://apologetyka.katolik.pl/lumen-gentium-konstytucja-dogmatyczna-o-kosciele/> (dostęp: 13.02.2026).
- Sobór Watykański II, Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*, 4.12.1963, <https://vademecumliturgiczne.pl/2017/06/26/konstytucja-o-liturgii-swietej-sacrosanctum-concilium/> (dostęp: 16.02.2026).
- Szewczyk L., *Głoszenie słowa Bożego w środowisku zsekularyzowanym*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2019.

THEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE UNITY OF THE CHURCH AND THE CRITERIA FOR THE ECCLESIALITY OF CATHOLIC COMMUNITIES

Summary

The article analyses the theological foundations of the unity of the Church and the criteria of ecclesiality of Catholic communities. Its aim is to show that unity, understood from the perspective of the ecclesiology of *communio*, constitutes the basic criterion for assessing the place and role of communities within the Church. The first part discusses the Trinitarian, Christological-sacramental, and dynamic dimension of unity as both gift and task. It then presents the relationship between unity and communal pluralism. The second part interprets the criteria of ecclesiality of Catholic communities formulated by John Paul II in the apostolic exhortation *Christifideles laici*. The analysis leads to the conclusion that an authentic Catholic community realizes its identity through fidelity to the Church's faith, sacramental life, and communion with its pastors.

Key words: unity of the Church, ecclesiology of communion, Catholic communities

Nota o Autorze

Hubert SIEPERT – prezbiter diecezji łowickiej, doktor nauk teologicznych z zakresu teologii pastoralnej (UKSW 2025). Przestrzeń zainteresowania to relacja między teologią a nowymi technologiami, szczególnie AI, relacja między nauką a teologią oraz procesy sekularyzacji i nowe formy przeżywania religijności, a także eklezjologia. Obecnie wikariusz w parafii św. Jana Chrzciciela w Kutnie.

<https://orcid.org/0009-0009-1812-3491>

Kontakt e-mail: hubert.siepert@onet.pl